

ZAMBİYA

düzeyinde) 200 kadarı ülkeye özgüdür ve bunlardan bazılarının nesli tehlike altındadır. Zambiya'da faunistik çeşitlilik de önemlidir. Ülkede bilinen kuş türlerinin sayısı 730'dan fazladır ve bunların yaklaşık 100 tanesi Zambiya'ya özgü türlerdir. Yine sayısı 400'ü geçen balık türlerinin çok önemli bir kısmı Tanganyika gölünde yaşar. 150 sürüngen türü ve 225 kadar büyük memeli hayvan türü ülke faunasına kayıtlıdır. Zambiya'da on dokuz ulusal park vardır.

Ülkede ilk nüfus sayımı 1969 yılında gerçekleştirilmiş, 4 milyonu biraz aşan nüfus 1980'de 5,6, 1990'da 7,3, 2000'de 9,8 milyona ulaşmıştır. 2010 yılında ülkenin nüfusu 13 milyondur. Kadın oranının % 51 olduğu ülkede nüfusun % 61'i kırsal alanlarda, % 39'u şehir alanlarında yaşamaktadır. 1969'da kilometrekareye düşen nüfus sadece 5,4 iken bu değer 1990'da 10,3, 2000'de 13,1, 2010 yılında 17 olmuştur. Resmî dil İngilizce'dir. Ülkede Bemba, Nyanja, Tonga, Lozi, Kaonde, Luvale ve Lunda gibi yerel diller de konuşulmaktadır. Halkın % 99,5'i Afrika kökenlidir. 2000 yılı nüfus verilerine göre nüfusun yaklaşık % 87'si Hristiyan, % 1'i müslüman veya Hindu, % 7'si diğer inanç sistemlerine bağlıdır. % 5'lik kısmı ise inancını bildirmemiştir.

Zambiya özellikle bakır, kobalt, çinko ve kurşun gibi mineral kaynakları bakımından zengindir. Ülkede en önemli sanayi kolu madenciliktir. 1997'de dünya bakır üretiminin % 3'ü, kobalt üretiminin % 20'si bu ülkeden karşılanmaktaydı. Zambiya'daki bakır yataklarının öneminden dolayı ülkenin bir bölgesine Copper belt (bakır kuşağı) adı verilmiştir. İlk defa 1895'te Batılı kolonistler tarafından işletilmeye başlanan bakır madeni yatakları 1924'te İngiliz idaresine geçmiştir. Siyasî gelişmelerden sonra 1970'lerde yeni demiryolunun yapılmasıyla işlenmemiş ham ürünlerin ihracında büyük artış olmuş, bakırın katkısıyla imalat sanayiinde ve ulaşımda Zambiya bir merkez durumuna gelmiştir. Aynı dönemde dünya piyasalarındaki gelişmelerin bir sonucu da bakır madeninin büyük bir gelişmeye öncülük etmesidir. 2005-2008 yıllarında dünya pazarlarında bakırın kazandığı önem, ülkenin büyük ölçüde zenginleşmesine katkı sağlasa da bu durum daha çok dünya pazarlarındaki bakır fiyatlarıyla ilişkilidir. 300 milyon ton civarında bakırın üretildiği Zambiya'da 250 milyon ton dolayında kömür ve 180 ton dolayında altın madeni çıkar-

ılmaktadır. Bunun yanında değerli taşların üretimi de yapılmaktadır. Zambiya'da Kabwe ve Copperbelt belli başlı madencilik alanlarıdır ve ağır metaller büyük ölçüde akarsularla taşınır.

Başlıca tarımsal ürünler mısır, buğday, pamuk, yer fıstığı ve soya fasulyesidir. Zambiya'da hayvancılıkta bölgelere göre farklılık görülmektedir. Ülkenin güneydoğusunda daha çok büyükbaş hayvancılık yapılırken güneybatıda keçi, kuzeybatıda koyun yaygındır. Domuz yetiştiriciliği de yapılan ülkede domuzlar hayvan varlığının % 2,5'ini meydana getirir. En önemli barajlar Kafue Boğazı'nda, Kariba kuzey düzlüklerinde ve Victoria çağlayanında yer almaktadır. Sadece % 20'si asfaltlanmış yaklaşık 100.000 km. karayolu, 2100 km. civarında dar demiryolu hattı ve sekiz havaalanı ile (sadece küçük uçakların faydalanabildiği toprak pistlerin sayısı yetmiş altıdır) ulaşım sağlanmaktadır. Tanganyika gölü ile Zambezi ve Luapula nehri üzerinde de su yolu ulaşımı gelişmiştir. Ülkenin en önemli limanı Tanganyika gölünün güneyindeki Mpulungu'dur. Başlıca ihracat ürünü bakır ve bakır mâmulleridir. İhracat yapılan ülkelerin başında İsviçre, Güney Afrika, İngiltere, Çin ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti gelir. Petrol ve petrol ürünleriyle gaz başlıca ithal maddelerini oluşturur. En çok mal alımı Güney Afrika, İngiltere, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Zimbabve ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden gerçekleştirilmektedir. Ülke ekonomisini çeşitlendiren unsurlardan biri turizmdir. Başlıca turizm alanları içinde Victoria çağlayanı (yerel dilde Mosi-Oa-Tunva), dünyanın en büyük parklarından Kafue Parkı'nın da dahil olduğu on dokuz ulusal park, biyolojik çeşitliliğini yansıtan doğal hayatı koruma alanları, akarsular ve göller sayılabilir. 2001 yılında 500.000 dolayında olan turist sayısı 2008 yılında 800.000'i aşmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Aydoğan Köksal, *Afrika Genel ve Ülkeler Coğrafyası*, Ankara 1999, s. 150-152; *Republic of Zambia Transport Policy*, Lusaka 2002 (The Ministry of Communications and Transport); A. Fraser, "Introduction: Boom and Bust on the Zambian Copperbelt", *Zambia, Mining and Neoliberalism-Boom and Bust on the Globalized Copperbelt* (ed. A. Fraser – M. Larmer), New York 2010, s. 1-30; M. Larmer, "Historical Perspectives on Zambia's Mining Booms and Busts", a.e., s. 31-58; C. S. Adam – A. M. Simpasa, "The Economics of the Copper Price Boom in Zambia", a.e., s. 59-90; U. T. Pettersson – J. Ingri, "The Geochemistry of Co and Cu in the Kafue River as it Drains the Copperbelt Mining Area, Zambia", *Chemical Geology*, sy. 177 (3-4), Amsterdam 2001, s. 399-414; S. M. Kambani, "Small-

scale Mining and Clear Production Issues in Zambia", *Journal of Cleaner Production*, XI/2, Amsterdam 2003, s. 141-146; M. Mumba – J. R. Thompson, "Hydrological and Ecological of Dams on the Kafue Flats Floodplain System, Southern Zambia", *Physics and Chemistry of the Earth*, XXX/6-7, Amsterdam 2005, s. 442-447; C. M. Haanyika, "Rural Electrification in Zambia: A Policy and Institutional Analysis", *Energy Policy*, XXXVI/3, Amsterdam 2008, s. 1044-1058; *Main Zambia Census Report*, X, Lusaka 2003 (Zambia Central Statistical Office), www.zamstats.gov.zm/census.php, 21.07.2011; J. Thurlow – T. Zhu – X. Diao, *The Impact of Climate Variability and Change on Economic Growth and Poverty in Zambia*, Washington 2009, DC 20006-1002 USA: International Food Policy Research Institute. <www.ifpri.org>, 03.08.2011.  MERAL AVCI

II. TARİH

Arkeolojik kazılarda ele geçen insan kemiklerinden hareketle burada çok eski çağlardan beri insanların yaşadığı tahmin edilmektedir. Ülkenin bilinen ilk yerlileri olan Buşimenler daha çok avcılıkla ve araziden topladıkları ürünlerle geçiniyorlardı. Milattan sonra IV. yüzyılda buraya gelen Bantular'ın IX. yüzyılda bakır paralar kullandıkları bilinmektedir. Bugünkü Zambiya halkının ataları ise 1500-1800 yılları arasında Afrika'nın çeşitli bölgelerinden gelmiştir. İlk gelen Kongolu Lunda, Luba ve Lozi etnik grupları zaman içinde en güçlü toplulukları oluşturmuştur. Güney Afrika'daki Boerler ve Zulular'dan kaçan Ngoni etnik topluluğu da 1850-1870 yılları arasında ülkenin doğusuna yerleşmiştir.

XIX. yüzyılın ortalarında Portekizli tâcirler altın, fildişi ve köle temin etmek için Zambiya kabileleriyle temasa geçtiler. Aynı dönemde İskoç misyoner ve kâşif David Livingstone ile birlikte misyonerlik faaliyetleri de başladı. Livingstone, 1854-1873 yıllarında Zimbabve ile doğal sınırı meydana getiren Zambezi nehri üzerindeki çağlayanlar bölgesinde misyonerlik faaliyetlerinin yanı sıra bölgenin zenginliklerini ve coğrafi yapısını inceleyen kitaplar yazdı. 1890'da Loziler'in kralı Lewanika, Zambiya topraklarında İngiltere hükümetinin kendisine ülke üzerinde tam ekonomik ve siyasal kontrol hakkı tanıdığı, İngiliz Güney Afrika Şirketi'ni kuran Cecil Rhodes'in himayesine girdi. 1894'te Rhodes'e nisbetle Kuzey Rodezya diye adlandırılan bölgenin İngiltere'ye ait olduğu kabul edildi. Bölgede İngiltere adına her türlü tasarruf hakkında sahip Güney Afrika Şirketi, Güney Afrika'dan sonra bugünkü Zambiya ve Zimbabve'yi Rodezya, Malavi'yi ise Nyasaland adıyla kendi ticarî bölgesi ilân etti. 1911'de benimsenen Kuzey Zambezi

anayasasıyla Güney Afrika Şirketi idaresinde bugünkü Zambiya'nın sınırları belirlendi. 1923'te Güney Rodezya otonom olurken Kuzey Rodezya İngiliz Sömürge Ofisi'nin idaresinde kaldı. 1953'te İngiliz Sömürge Ofisi, Nyasaland ile (Malavi) Kuzey Rodezya ve daha sonra Zimbabve adını alan Güney Rodezya'yı Merkezî Afrika Federasyonu adı altında tek idarede topladı. Ancak yerlilerin başlattığı bağımsızlık hareketinin giderek güçlenmesi ve 1962'de yasama meclisinde çoğunluğu elde etmesi üzerine Aralık 1963'te federasyon dağıldı.

Kuzey Rodezya'da ilk siyasî parti 1948'de kuruldu. 1951'de Harry Nkumbula idaresinde Afrika Millî Kongresi oluşturuldu. 1955'te Afrika Millî Kongresi'nden ayrılanlar Bağımsızlık İçin Birlik Partisi'ni kurdular. 1963'te ırk ayrımcılığının gittikçe şiddetlendiği ülkede İngiliz sömürge yönetimine karşı başlatılan bağımsızlık hareketi önemli bir güç kazandı. Ocak 1964'te seçim hakkı tanıyan bir anayasa uyarınca yapılan ilk seçimi Kenneth Kaunda'nın Bağımsızlık İçin Birlik Partisi kazandı. Ülkenin ilk yerli siyasetçisi olan ve Afrika'nın Gandhi'si diye bilinen Kaunda 24 Ekim 1964'te Zambiya adıyla ülkesinin bağımsızlığını ilân etti. Bağımsızlığın ardından devlet başkanlığına gelen ve Marksist bir yönetim oluşturan Kaunda 1991 yılına kadar iktidarda kaldı.

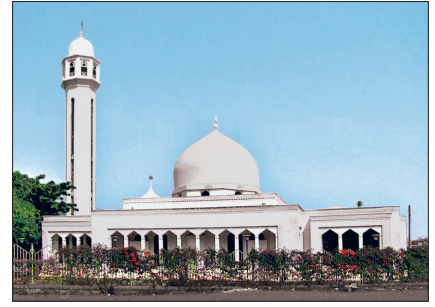
1971 yılından itibaren Zambiya Güney Rodezya, Namibya ve Güney Afrika'da bağımsızlık mücadelesi verenlerin karargâhı durumuna geldi. 1980'li yıllarda başlayan ekonomik sıkıntı 1990'lı yıllarda bakır fiyatlarının düşmesi ve kuraklık yüzünden daha da arttı. 1991'de Frederick Chiluba'nın Çok Partili Demokrasi Hareketi seçimleri kazandı. Chiluba döneminde Afrika ülkelerinin hiçbirinde görülmeyen bir uygulamayla Hristiyanlık Zambiya'nın resmî dini ilân edildi. Bunun en önemli sebebinin ülkede İslâmiyet'in hızlı bir yayılma sürecine girmesi olduğu bildirilmektedir. 2001 seçimlerini yine Çok Partili Demokrasi Hareketi kazandı ve Levy Mwanawasa üçüncü devlet başkanı oldu. Mwanawasa'nın ikinci döneminde görevde iken ölmesi üzerine yerine yardımcısı Rupiah Banda geçti. 2011 yılındaki devlet başkanlığı seçimini kazanan Patriotic Front Partisi'nin lideri Michael Sata halen görevine devam etmektedir.

III. ÜLKEDE İSLÂMİYET

Zambiya, Afrika kıtasında İslâmiyet'in en geç girdiği ülkelerden biridir. Mozam-

bik sahillerinde XIII ve XIV. yüzyıllarda etkili olan müslüman Araplar'ın Zambezi nehri vadisi boyunca iç bölgelere girerek çeşitli ihtiyaç maddeleri temin ettikleri bilinmektedir. Ancak o dönemde İslâmiyet'in yayıldığına dair bilgi yoktur. Müslümanların bölgeye ikinci gelişi altı asır sonrasına XIX. yüzyıla rastlamaktadır. Zengibar adasında hüküm süren Bû Saîd hânedanının egemenliğindeki Doğu Afrika sahillerinden gelen Arap ve Sevâhilî tüccarlar bölgede yerliler arasında İslâmiyet'in yayılmasına vesile oldular. Bu sırada Tippu Tip lakabıyla tanınan Hâmid b. Muhammed b. Cum'a el-Mürcebî'nin Zambiya'nın doğusundaki topluluklarla birlikte Kuzeydoğu Zambiya'ya kadar ilerlediği ve burada Bemba kabilesiyle mücadele ettiği bilinmektedir. Bölgede karşılaştıkları Yaolar müslümanlara yardım ettiği gibi tamamına yakını İslâm'ı kabul etti. Yaolar'ın bölge üzerindeki nüfuzu sayesinde kısa sürede Bemba arasında da İslâmiyet yayıldı. Zambiya'nın kuzey eyaleti Copperbelt'e bağlı Ndola'da bazı kimselerin müslüman olması bölgede İslâmiyet'in yayılışı açısından bir başlangıç sayılmaktadır. Onların torunları bugün Ndola yakınındaki Chiwala'da yaşamakta olup sayıları 500 civarındadır.

Zambiya'da maden yataklarında çalışmak için gelen Malavi ve Tanzanyalı Yao etnik grubuna mensup müslüman işçilerle birlikte müslümanların sayısı arttı. Sömürge döneminde 1923-1964 yılları arasında Hindistan ve Pakistan'dan Zambiya'ya çok sayıda müslüman geldi. Bunlar günümüzde daha ziyade ticaretle meşguldür ve genelde büyük kasabalarla şehirlerde yaşamaktadır. Komşu ülke Kongo'nun yanı sıra Senegal, Fildişi Sahili, Mali, Gana ve Nijerya gibi Batı Afrika ülkelerinden Zambiya'ya gelip yerleşen ve bazıları yerli kadınlarla evlenerek onların da ihti-



Lusaka'da Ömer Mescidi – Zambiya

da etmesini sağlayan müslümanlar bu artışı hızlandırdı. Bunlardan ilk gelenlerin Senegalli olması dolayısıyla tamamına Senegalli gözüyle bakılan Batı Afrikalı müslümanlara ülkede Msene adı verilmektedir. Zambiya'nın bağımsızlığının ardından ülke bir cazibe merkezi haline gelince çevre ülkelerle diğer ülkelerden buraya gelenler arasında müslümanlar da bulunuyordu.

Diğer taraftan 1980'li yıllardan itibaren Zambiyalı gençler yüksek tahsil için Suudi Arabistan, Mısır, Sudan, Pakistan ve İran gibi İslâm ülkelerine gitmeye başladılar. Bunun da katkısıyla 1990'lı yıllarda müslüman nüfus hızlı bir artış sürecine girdi. Ayrıca son yirmi yılda iç çatışmalar, kuraklık ve açlık yüzünden çok sayıda Somali ve Kenya vatandaşı ülkesini terkedip Zambiya'ya yerleşti. Başşehir Lusaka'da Malavi, Tanzanya, Mozambik, Hindistan ve Batı Afrika'dan gelen 10.000'in üzerinde müslüman yaşamaktadır. Güneyde Lusaka-Livingstone arasında kalan Mazabuka, Monze, Choma ve Livingstone'daki müslümanların % 75'ini yerliler oluşturmaktadır. Özellikle doğuda Chipata'da yerliler arasında İslâmiyet giderek yaygınlaşmaktadır. Zambiya'da Müslümanlığın yayılması için çalışan Tebliğ Cemaati 1970'li yıllardan itibaren yoğun bir faaliyet göstermektedir. Bu cemiyetin gayretleriyle İslâm'a giren 100 kadar köyün toplam nüfusunun 15.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Zambiya anayasasının 19. maddesinde herkeşe düşünce ve inanç hürriyeti tanınmaktadır. 2003 yılı itibarıyla ülkede 200 kadar küçük cami bulunuyordu. Afrika İslâm Ajansı başta olmak üzere Arap ülkelerinden ve diğer müslüman ülkelerden gelen yardımların artması yeni camilerin yapımına katkı sağlamakta, ibadete açılan her caminin yanında bir medrese faaliyete geçirilmektedir. Müslüman topluma reh-

Ndola Mescidi – Zambiya



ZAMBİYA



Chipata Cuma Mescidi – Zambiya

berlik yapacak, modern eğitimle donanmış nesiller yetiştirmeyi hedefleyen eğitim kurumları da vardır. Bunların başında Chipata'daki Congololo adını taşıyan okul gelir; benzeri okullar ülkenin diğer yerlerinde de açılmaktadır.

Yabancı asıllı müslümanlar arasında en kalabalık grubu Hint asıllılar teşkil etmektedir. Ülkedeki Hintlilerin yaklaşık % 30'u müslümandır. Bu oran, genelde Bombay ile Ahmedâbâd arasındaki bölgelerden gelen müslümanların yerleştiği Lusaka, Copperbelt ve Chipata'daki Hintliler arasında % 95'e ulaşmaktadır. Bunlar Hanefî mezhebine mensup olup ekserisi Gucerât dilini konuşur. Zambiya'daki Afrika kökenli müslümanların çoğu ülkenin kuzeyinde Mporokoso'da yaşamaktadır. Lusaka, Chipata ve Kitwe'de çok sayıda Kur'an mektebi vardır. Daha üst seviyede İslâm eğitimi almak isteyen gençler buradan Hindistan'a gönderilir. Ahmediyye Cemaati de 1972'de bir vakıf kurarak başlattığı faaliyetlerini devam ettirmektedir. Zambiya'da müslümanları Zambiya Yüksek İslâm Konseyi temsil etmektedir. Konseyin başkanı müslüman toplumun oylarıyla seçilir, halen başkanlığı Salahubeen Suzyo Zimba yürütmektedir. Zambiya'da İslâmî faaliyetlerde dernekler önemli bir yer tutar. Lusaka'daki Makeni İslâm Merkezi, Kabwe Müslüman Derneği ve Zambiya İslâm Konseyi bunların başında gelir. 20-21 Ekim 2008 tarihinde İslâm Kalkınma Bankası ile Zambiya Bankası'nın ortaklaşa düzenlediği bir toplantıda ortaklık imkânları ve kalkınma projeleri üzerinde çalışma yapılmıştır. Zambiya'da İslâmiyet son yıllarda giderek yayılmaktadır. 2000 yılında yapılan nüfus sayımına göre nüfusun % 87'sini hristiyanlar, yaklaşık % 1'ini müslümanlar, geriye kalanları çeşitli dinlere mensup vatandaşların meydana getirdiği açıklanmıştır.

tır. Günümüzde ise resmî kurumlar müslümanların oranını % 1 ile % 5 arasında gösterir. Ancak müslüman derneklerinin temsilcileri bu oranın % 11 ile % 20 arasında olduğunu söylemektedir. Ülkedeki hristiyanlar arasında Katolik ve Protestan oranı birbirine yakındır. Zambiya'da yoğun bir misyonerlik faaliyeti yürütülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

J. M. Cuq, *Les musulmans en Afrique*, Paris 1975, s. 483-484; R. W. July, *Histoire des peuples d'Afrique noire* (trc. P. Adodo v.dğr.), [baskı yeri yok] 1977 (Editions Galignat), III, 99-108; Seyyid Abdülmecid Bekir, *el-Ekalliyâtü'l-müslime fi lfrıkiyye*, Mekke 1405/1985, s. 172-179; Edward A. Alpers, "East Central Africa", *The History of Islam in Africa* (ed. N. Levtzion – R. L. Pouwels), Athens 2000, s. 302, 317; S. D. Taylor, *Culture and Customs of Zambia*, Westport 2006, s. 35-36; Mohamed Amra, "Islam in Southern Africa: A Historical Perspective", *Proceeding of the International Symposium on Islamic Civilisation in Eastern Africa* (ed. Abdu B. K. Kasozi – Sadık Ünay), İstanbul 2006, s. 113-114; Felix J. Phiri, "Islam in Post-colonial Zambia", *One Zambia, Many Histories Towards a History of Post-colonial Zambia* (ed. J.-B. Gewald v.dğr.), Leiden 2008, s. 164-186; a.mlf., "The Impact of Global Islam on Local Islam in Zambia", *Encounter, Document for Muslim-Christian Understanding*, sy. 333: Rome 2008, s. 1-14; Ian Henderson, "The Origins of Nationalism in East and Central Africa: The Zambian Case", *JAfr.H*, XI/4 (1970), s. 591-603; Moshe Terdman, "Conversion to Islam in Zambia", *Islam in Africa Newsletter*, II/4, Herzliya / İsrail 2007, s. 14-18; "Zambiyâ", *Mevsû'atü's-siyâse* (haz. Abdülvehhâb el-Keyyâli v.dğr.), Beyrut 1993, III, 25-30; Abdürrâûf Rahbân, "Zambiyâ", *el-Mevsû'atü'l-Arabiyye*, Dimaşk 2004, X, 232-235.



AHMET KAVAS

ZAN

(الظن)

Sözlükte "kuşkulanmak, kesin bilgiye ulaşmak, itham etmek" anlamlarındaki **zan** (zann) masdarından isim olup hem "yakının zıddı, kuşku, kesinleşmemiş kanaat" hem de "ilim, düşünüp taşınarak ulaşılan kesin bilgi" mânasına gelir. Zan kökünden türeyen birçok kelime zannın bu iki temel anlamını yansıtır. Meselâ "bir şeyin bilinme noktası" ve "bir şey hakkındaki bilginin potansiyel kaynağı" anlamındaki **mazınne**, kelimenin "yakın" anlamı ile, "töhmetsiz / itham" mânasındaki **zınne** ve sanık anlamındaki **zanîn** ise aynı kökün "şek" anlamı ile ilişkilidir. Yine içerisinde su bulunup bulunmadığı bilinen kuyuya ve çok suizanda bulunan kişiye **zanûn** denilmesi de zannın bu ikinci anlamına dayanır (*Lisânü'l-Arab*, "znn" md.;

İbn Sîde, XI, 11; Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî, s. 147). Râgıb el-İsfahânî zannı "bir emâreden hâsıl olan kanaat" şeklinde tanımladıktan sonra emârenin güçlü olmasının son noktada ilme götüreceğini, zayıf olmasının ise vehim sınırını aşamayacağını belirtir (*el-Müfredât*, "znn" md.). Cüveynî'ye göre zan, "birini diğerinden daha güçlü saymakla birlikte her iki durumu da mümkün görme" anlamına gelir (Mahallî, s. 101). Tehânevî ise lügat yönünden zan ile vehim arasında hemen hemen fark olmadığını söyler (*Keşşâf*, II, 939). Zannın "doğruluğu kuşkulu bilgi, kanaat, şek" ve "kesin olduğu kabul edilen bilgi, yakın" şeklindeki iki ayrı anlamına bütün ilgili kaynaklarda işaret edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de yirmi kadar âyette zan, elliye yakın yerde türevleri geçmektedir. Bu âyetlerin çoğunda zan "vehim, kuruntu", bazılarında "bilgi, yakinen bilme, inanma", bazılarında ise "kesin olmayan kanaat, kuşku, tahmin, beklenti" mânalarını içerir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "znn" md.). İbnü'l-Cevzî, Kur'an'da zan kelimesinin şek, yakın, töhmetsiz, husbân (tahmin), kizb (yalan) karşılığında kullanıldığını belirtmiş ve bunlardan her biri için örnekler vermiştir (*Nüzhetü'l-a'yûn*, s. 425-426). Ancak bu anlamları kelimenin iki temel anlamı içerisinde değerlendirmek mümkündür. Meselâ, "Allah'a kavuşacaklarını zannedenler derler ki ..." (el-Bakara 2/249) âyetinde zan kelimesi müfessirlere göre "yakın" anlamında kullanılmıştır; dolayısıyla âyetin mânası, "Allah'a kavuşacaklarını bilenler ve bundan şüphesi olmayanlar derler ki ..." şeklindedir (Zemahşerî, I, 476). Zan kavramı hadislerde de benzer anlamlarda sıkça geçer (Wensinck, *el-Mu'cem*, "znn" md.). Bazı hadislerde zannın isabet ve hata ihtimali taşıdığı ifade edilirken bazılarında zandan kaçınmanın öğütlenmesi zannın sözü edilen iki anlamı bakımından değerlendirilmiştir. "Kulum benim hakkımda nasıl bir zan sahibi ise ben öyleyim" anlamındaki kutsî hadiste (Buhârî, "Tevhîd", 15) zan kelimesinin yakın anlamında olduğu belirtilmektedir. "Zandan kaçının, çünkü zan sözün en yalanıdır" hadisinde geçen (Buhârî, "Ferâiz", 1) zannın "şek" mânasında kullanıldığını söyleyenler olduğu gibi buradaki zandan maksadın suizan olduğunu söyleyenler de vardır (*Lisânü'l-Arab*, "znn" md.).

Felsefe. Zan kavramı mantık, felsefe, kelâm, usûl-i fıkıh gibi alanlarda terim olarak genelde "tercihe yakın olan (râcih), ancak aksi de mümkün görülen kanaat, görüş, hüküm; bir şeye aksini de müm-